

AZ ORSZÁGBÍRÓI HIVATAL.

Bálfy János és Battyányi Lajos nádorok kitűnő
 ismeret Alberti máz herceg k. helytartó voltánál fol.
 (1765-1781) József alatt a nádori hivatal össze-
 eszébe volt 1848-ig a hátsó már csillag és k. főher-
 ceg viselte a nádori hivatalát, míg 1848-ig a főher-
 ceg, a hercegalkotmányos és a főherceg-alkotmányos
 helyről, és a nádor oly minőségben, melynek és
 helyes ragasztásával szemlélt. Azóta a nádori hivatal
 tényleg megszűnt.

AZ ORSZÁGBÍRÓI HIVATAL.

I.

Az országbírói hivatal elnevezései és eredete.

A második magyar országos főtisztviségnek, az országbírói hivatalnak szent István legközelebbi utódai alatt használt elnevezéseit szorosan meghatározni nem tudjuk; miután mint már dolgozatunk első részében érintettük volt, mindkét országos főhivatalnak elnevezése III. Béláig határozottan megállapítva egyáltalában még nem volt. Így tudjuk, hogy szent László korában a „Palatinus“ elnevezés alatt rendesen a nádor, de néha az udvarbíró; a „Curialis Comes“ alatt rendesen ez udvarbíró de néha a nádor is értetett. II. Béla ugyan egyik oklevelében bizonyos Kujárt „Curialis Comes S. Stephani“nak nevez¹⁾ azonban igen kétséges, ha vajjon ezen király szent István vagy pedig saját korának hivatalnevezését használta-e. Ezután hosszú időig ezen elnevezés volt használatban a „Curialis Comes Regni“ alakban, mely legelőször II. Bélának egy 1135-iki oklevelében fordul elő.²⁾ Néha, kivételképen más elnevezésekkel is találkozunk, mint például: „Gregorio filio Kronik Curiae regiae officia disponente;“³⁾ vagy „Gereonis regiae Curiae curam gerentis.“⁴⁾ Mint rendkívülit kiemeljük, hogy a

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. II. 86. l.

²⁾ U. o. II. 84. 5. 11.

³⁾ U. o. III. 1. 94. l. 1158. év.

⁴⁾ U. o. III. 1. 130. l. 1148. év.

tizenkettedik század közepétájt, két udvarbíró: „Curialis Comes minor“ és „maior“ találunk okleveleinkben. ¹⁾

II. Endre alatt szokásba kezdte jöni az „aulae (nostrae) Curialis Comes“ ²⁾ és „aulae (nostrae) iudex“ ³⁾ míg végre az 1234-ben használatni kezdett „Judex Curiae“ mai napig is fönmaradt, a többi elnevezéseket a használatból egészen kiszorítván.

Mikép neveztetett ezen hivatal régi időkben hazai nyelvünkön erre nézve adatokkal nem rendelkezünk; valószínűleg „udvarbíró“ vagy „udvari ispán“nak cimeztetett; az „országbíró“ elnevezés úgy látszik csak akkor jöhetett szokásba, midőn Mátyás III. Decretumának 12. tc. által az ország egyik rendes bírójának kijelentetett.

A mit nádori hivatalról értekezve tettünk, kimutattva annak eredetét és forrását; kifejtve azt, hogy a királyaink alatt nádorinak nevezett hivatal, már ázsiai eleinknél is — bár természetesen más alakban és más név alatt — létezett, és István által csak átalakítottatott: ugyanazt a Curialis Comes vagy Judex Curiae hivatalára nézve — sajnos — nem tehetjük.

Igaz ugyan, hogy emlékeink az ősi államszerkezetről szólván több (és illetőleg két) országos főbíróról tesznek említést és pedig a Névtelen — mint szintén már láttuk — Rectorokról, Konstantin pedig Gylasz és Karchasról; minek következtében valakiben talán azon merész gondolat támadhatnék, hogy ezen Rectorok egyike, vagy a Konstantin által említett bírói tisztek egyike, képezte azon törzset, melyből István álbölcseisége az udvarbírói tiszet sarjadztatá ki. ⁴⁾

¹⁾ U. o. III. 1. 153. l. 1158. év.

²⁾ U. o. III. 2. 329. 355. ll. 1233. év.

³⁾ U. o. III. 2. 405. l. 1234. év.

⁴⁾ És valóban Kovachich is véleményezi: *Judicis Curiae officii originem fors repetere possemus ab eo iudice, quem sub ducibus electum fuisse Anonymus scribit. Adversaria de diversis Comitibus.* Kézirat a n. muzeumban 9. lap. 24. szám.

Ily föltevés ugyanis a mennyire merész, annyira egyszersmind okadatolhatlan is. Nem okadatolható annál fogva, mert oly, vagy hasonló hivatalra, milyen István és utódainak Curialis Comese volt, első fejedelmeknek szüksége nem igen lehetett.

Azon okok, viszonyok és körülmények, melyek egy ily hivatalt királyainkra nézve nemcsak fölötte hasznossá, hanem elkerülhetetlenül szükségessé tévék: fejedelmekre nézve nem léteztek.

Véleményünk tehát az, hogy István a királyi koronát fölvevén s monarchiáját lényege és alakjában megalapítván, a fejedelmek korában is működött két országos bírói hivatal egyikét megtartá és új intézményei igényeihez alkalmazva átalakítá; a másikat pedig, miután az európai középkori kormányelvek szerint a bírói hatalom a királyban öszpontosult, lényegében eltörle, azt saját személye és méltóságába beolvasztván; miután régi fejedelemeink ily biráskodási hatalommal, hihetőleg soha sem bírtak.

Ugyanazon, sz. István korában általános érvényű elvek azonban méltatlannak tartották s hirdették azt, ha a fejedelem minden — bár tulajdonképen az ő fóruma elé tartozó — akár első folyamodású akár főlebbezett ügyekben személyesen biráskodik és ítél, s azért mind a németek, mind a görögöknél rendes helyettesekkel bírtak, kik a királyi udvarban tárgyalandó ügyekben a király személyében jártak el. Ezen elveket honosíták meg hazánkban is a külföldről hazánkba vándorolt főurak és főpapok; ezen elvek élénk színezetű enyomatát szemléljük szent István I. Decretuma, már idézett V. cikkelyében. „Valahányszor — így hangzik — ítélethozás végett, némi ügy vagy valamely főbenjáró bűntény elődbe kerül; ne heveskedjél, ne esküdozzél, hogy bizony lakolni fog — oly eskü, mely meg nem állhat, mert az eszelős fogadásokat meg kell szegni — vagy ne hozz tenmagad ítéletet, mert királyi méltóságod ilyen ügy bitorlás által könnyen csorbu-

lást szenvedhetne, hanem bizd meg vele az illetékes bírakat, ítéljenek fölötte ők a törvény értelmében. Félj lenni bíró, de örvendj király lenni, és királynak neveztetni. A türelmes királyok országolnak; a türelmetlenek zsarnokoskodnak. Ha pedig olyas ügy kerül elődbe, mely fölött magadnak kell bíráskodnod türelemmel és könyörülettel hozz ítéletet. ¹⁾

Ha ezen törvénycikket figyelemmel olvassuk végig, oly abban lappangó gondolatokra fogunk találni, melyek jogi állapotaink kezdetleges viszonyaira nagy fényt árasztanak.

Eddig jogtudósaink és történet bűváraink egy tekintélyes része ezen törvénycikket értelmezvén, abból csak azt olvasta ki, hogy szent István alatt voltak oly ügyek, melyek a k. udvarban, és mások, melyek a királyi udvaron kívül tárgyalattak. A szövegnek ilyenén értelmezése azonban egészen helyesnek és szabatosnak nem mondható. Itt ugyanis tulajdonképen nem azon ügyekről van szó, melyek a k. udvarban tárgyalattak, ellentétben azokkal, melyek fölött az ország rendes alsóbb bírái ítéltek. Itt tulajdonképen azon ügyek között tétetik különbség, melyek a már érintett alkalommal a k. udvarba hozattak. Ha valamely ügy — ez szerény véleményem szerint a helyes értelmezés — a királyi udvarba hozatik, akkor ha nem méltó, hogy személyesen a király által tárgyalassék, azt az illető bírákra bizza; ha pedig méltó, akkor sze-

¹⁾ Quocienscumque fili carissime causa iudicari digna ad te venerit, vel aliquis capitalis sentencie reus, noli impacienter portare, vel cum iuramento firmare illum per te punire — quod instabile et fragile debet esse, quia stulta vota frangenda sunt, — vel per te ipsum diiudicare, ne tua regalis dignitas inferioris negotii usurpacione fedatur, sed potius huiusmodi negotium ad iudices mitte, quibus hoc commissum est, quo illi secundum suam hoc decernant legem. Time esse iudex, gaude vero esse rex et nominari. Reges vero pacientes regnant, impacientes autem tyrannisant. Quando quidem aliquid quod tue convenit iudicandum dignitati tibi venerit, cum paciencia et misericordia siue miserando hoc iudica. Endlicher i. m. 305. lap.

mélyesen ítéljen fölötte, azaz önmaga vagy a királyi személynek helyettese. — És ez utóbbi volt az udvarbíró.

Bél Mátyás ¹⁾, és Szalay — mint ez utóbbiról tudjuk — nem hiszik, hogy az országbírói hivatal már szent István alatt is létezett, s ennek eredetét csak a későbbi királyok korába heyezik. Az ellenkezőt bizonyítja azonban II. Béla; szerinte Kujár Curialis Comese volt sz. Istvánnak; valamint ez utóbbi a szalavári apátságnak adott adománylevelében előforduló „Curialis Comes regni“ is, mely kitételt, hogy nem az ország alárendelt bírásra kelljen alkalmazni, hanem a két országos főhivatalra főlebb kimutattuk; az ott bőven kifejtettekre tehát elég itt csak egyszerűen utalni. —

¹⁾ Prima huius magistratus incunabula non tam deliberato consilio quam Palatinorum a Palatio seu Curia absentia data fuisse existimo. Szerinte a nádor gyakran távollévén a pecsétet az országbíró őrizetére hagyta. Mivel azonban ez eset utóbb gyakran előfordult invaluit inde Vicarii iudicatus, qui postea ut Palatinus causarum quae in diescumulabantur discussione exoneraretur adeo serius increuit ut iam Colomanni aetate iudex appellatus est. De Archiofficiis. XII. §. 23. f.

II.

Az országbírói hivatal hatásköre. 1. Az Árpádok alatt.

Midőn a nádori hivatal eredetét nyomoztuk, mondtuk, hogy szent István a nemzetgyűlés és a főbírák hatáskörét megszorítandó, attól és ezektől bizonyos ügyeket és személyeket elvonván, az azokfölötti bírászkodást önmagának föntartotta. Szent István I. törvénykönyvének 5. cikkelyéből láttuk, hogy ez ügyek, és ezen személyek ügyeinek egyrészét a király önmaga személyesen, a másikat pedig személyének képviselője által tárgyalá s elintézés, s a király vagy jobban mondva a királyi személy ezen képviselője: volt a *Curialis Comes & Judex Curiae*.

Fejér — fölötte valószínűleg — tévedett tehát, midőn azon nézetének adott kifejezést, hogy a vezér fejedelmek és utóbb a királyok is a megyékben a földbirtoknak egyharmadát maguk részére megtartván, ezt kisebb nagyobb részekben, különböző alakban és különböző feltételek alatt idegenek, vendégek és telepeseknek adományozák. És ezen conditionáriusok, colonusok és hospeseknek lett volna kezdetben szerinte főnöke, bírója: az udvarbíró; későbbi időkben, midőn a nádor vagy háborúk alkalmával vagy más ügyekben is az udvartól az ország különféle részeiben elfoglalva volt, a nemeseknek az udvarba hozott ügyei is a királyi udvarbíró által tárgyalattak és

intéztettek el; hatalmuk és hatáskörük ennél fogva csakhamar hasonló lett a nádorokéhoz, „vice regia, praesentia regia, proximus aulae minister, baro regni“ nevezeteket nyervén.“¹⁾

Meglehet ugyan, s nem csekély valószínűségnek örvend azon nézet, hogy azon említett telepéseknek s. a. t. különösen is az udvarbíró volt főnökük, az az irányukban is képviselője a királyi — különösen bírói — hatalomnak. Azonban épen ezen oknál fogva volt az átmenet már a legelső időkben is oly könnyű, és igen könnyen történhetett meg, hogy a királyok az udvarbírókat nem csak telepeseik és hasonló állású egyének irányában, hanem nemesek — különösen a királyi udvarban, mint az udvarbíráknak eleinte állandó lakhelyén, tárgyalt -- ügyekben is helyettesekül használták; annál is inkább, minthogy a nádort kötelmei és rendes hatásköre többnyire vagy legalább igen gyakran a vidéken tartván elfoglalva, a király más alkalmasabb helyetessel alig rendelkezvén, az udvarbíróra volt utasítva.

Ugyanezt következtethetjük, ugyan erre jövünk inductio útján is. A „Comes Parochianus“ok, vagy más bíraskodási hatalommal bíró egyházi és világi főuraknál is, Comes Curialis-eik hatásköre és bíraskodási joga eredetileg kétség kívül csak azokra terjedt ki, kik főnökeik és illetőleg uraik javain: jobbágyok, udvarnokok, vagy telepések minőségében tartózkodtak; későbbben azonban uraiknak már általános helyettesei és képviselőiül tűnnek föl, s a Comes Parochianus-ok Curialis Comes-ei gyakran oly személyek föltt és oly ügyekben is bíraskodtak, kik és melyek uraikhoz nem mint birtokosok, hanem mint Comes Parochianusokhoz tartoztak; mire sok számos oklevél és a váradi regestum majd minden lapja bizonyítékkal szolgál.²⁾ —

¹⁾ Werbőczy Tripartitum Pars I. Titulus 94. Fejér C. Diplomaticus X. k. 6. v. 11. lap.

²⁾ P. o. Paulus Sacerdos de villa Cuba impetiit consuillanum suum—

De kétségkívül helyezi az itt kifejtetteket szent László III. Decretumának már főlebb tárgyalt 3-ik cikke is. „Tetszett, hogy ha valamikor a nádorispán haza menne, a király és Cúria pecsétjét, annak hagyja, ki helyébe marad, hogy valamint a királynak Cúriája egy, úgy a Cúriának pecsétje is egy maradjon. És míg azon ispán hon tartózkodik, pecsétjét senkire sem küldje, kivéve azokat kik udvarnokoknak neveztetnek, és kik szabad akaratjukból fordulnak hozzá, azok fölött szabadjon nekie bírászkodni, ha másképen cselekednék ötvenöt pensát fizessen.“²⁾

Föltéve itt azt, mit főlebb tüzetesen kimutattunk, hogy a Comes Palatinus alatt e helyen nem a nádor, hanem a királyi udvarbíró értetik, kitűnik ezen törvénycikkből, hogy az bírói hatalmát tulajdonképpen csak a királyi udvarban gyakorolhatá, csak itt tartózkodva idézheté maga elé, vagy is a királyi udvarba a feleket; midőn pedig a királyi udvarból távozott, minden hatalma helyettesére szállott át, s ő maga t. i. az udvarbíró, csak az udvarnokok (— mi Fejér Györgynek általunk is elfogadott de módosított nézetének, hogy a k. udvarbíró a k. udvarnokoknak specialis főnökük és bírójuk volt, új támul szolgál —) és azok fölött bírászkodhatott, kik szabad akaratjukból je-

— Curialis Comes de Zonnuk — discuciens etc. Endlicher i. m. 643. l. 13. sz. Mathias Comes impeiit Benedictum — — quos Forcasius Curialis Comes de Bichor discuciens etc. 643. l. 14. sz. Guttredus prepositus impeiit Simonem et Briccium — iudice Tobia Curiali Comite de Zonnuk etc. 663. l. 98. sz.

¹⁾ Placuit etiam quodsi aliquando Palatinus Comes domum iverit, regis et Curiae sigillum, qui in vice eius remanserit, illi dimittat, ut sicut regis una est Curia ita et unum sigillum persistat. Domi vero Comes ille quamdiu permanserit super neminem sigillum mittat nisi duntaxat super eos qui vocantur udwornik et qui spontanea voluntate iverint ad eum i llos illiceat iudicare, quodsi aliter fecerit quinquaginta pensas persolvat.

lente meg előtte, itt tehát bírói hatalmát — melynek épen a kényszerítő érvényű idézés a lényege — csak részben gyakorolható.

Szent László III. 3. tc.-ket megerősíté s megújítá II. Endre aranybullája vagy is az 1222: 9. tc. „Udvarbíránk — így hangzik az — míg a Cúriában marad mindenkit ítélhessen, és a Cúriában megkezdett ügyet bár hol fejezhesse be. Azonban jószágán tartózkodván se pristaldust ne adhasson se a feleket ne idézhesse;“ ¹⁾ az előbbi törvénycikket csak annyiban kiterjesztvén a mennyiben a k. Cúriában megkezdett ügyeket a k. Cúrián kívül is folytatólag tárgyaltatni és azokban ítéletet hozni, megengedi.

Ugyanígy rendelkezik az 1231: 20. tc. is, minden félreértés elkerülése végett a „manens in praedio“ szavakhoz hozzadván „velalibi extra Curiam.“

Ezek után tehát a Curialis Comes a király személyének helyettese lévén s a király által személyesen elintézendő ügyeknek bírója és végrehajtója: annak ítélőszéke is a királyéval vagy is a k. Cúriával egészen azonos volt, mit szintén okleveleink egész halmaza bizonyít. ²⁾

És hogy a Judex Curiae valóságos helyettese volt

¹⁾ Curialis Comes noster donec in Curia manserit omnes possit iudicare, et causam in Curia inchoatam ubique terminare. Sed manens in praedio suo praestaldum mittere non possit, nec partes facere citare.

²⁾ Marcellus Vice Judex 1293--ki oklevélben olvassuk: Verum quia iidem toties citati ad regiam praesentiam seu Vice Judicium Curiae iusdem et nostram venire neglexerunt. Fejér Cod. Diplom. VI. 1. 170. 1. — Hasonlóképen Martinus Vice Judex Curiae Domini Regis. 1295-ben. Comes Mauritius Coram nobis comparendo... Lambertum et Stephanum legitime citatos... ad regiam Praesentiam seu Judicis Curiae 'suae' compereimus non venire propter quod citati ad regiam praesentiam nostram nullatenus contumaciter curaverunt. U. o. VI. 1. 383. 388. 1. Végre III. Endre 1296-ban... traxit in causam coram nobis exhibendo contra praedictos litteras nostras, Vice Judicium Curiae nostrae. U. o. VII. 2. 192. 1. VI. 282. IV. 3. 247. V. 1. 142. 149. II.

a királynak, fényes bisonyságául szolgálnak II. Endre ezen szavai: „azon ügyeket, melyek netán fölmerülnének saját személyünk, vagy aludvarbírónk fogja elintézni.“¹⁾ Megjegyezni kívánván, hogy a mondottakkal nem ellenkezik azon körülmény, hogy okleveleink számos alkalommal nem magaa *Judex Curiae* hanem a *Vice Judex*-xel találkozunk mi mindazonáltal rendkívülinek és föltűnőnek látszani épen nem fog, ha szent László III. 3. az 1222. 9. és 1231: 20. ttcc-re visszaemlékezünk.

A főlebb mondottakat szem előtt tartva, tudni fogjuk magunknak megmagyarázni azt, hogy a *Judex Curiae* bizonyos tekintetben azaz mint a király személyének képviselője rangra nézve a nádort is megelőzte. Így III. Endre egyik oklevelében írja. „Megengedtük, hogy a zólyomi főispánnak ítélőszéke előtt megjelenni ne tartozzanak, hanem a mi, az országbíró és nádor ispán ítélőszéke előtt;“²⁾ innen van az is, hogy Sándor *Judex Curiae* magáról írja „isten kegyelme és a király a karatjából Magyarország legfőbb bírói tisztét viseljük.“³⁾

A mi már a *Judex Curiae* bírói hatáskörét illeti, ahhoz a már mondottak után más személyek és ügyek természetesen nem tartozhattak, mint azok, kiket és melyeket a király önmagának föntartott, s kik és melyek fölötti biráskodással a király által akár különösen akár általán megbízott. Első királyaink oklevelei és törvényeik az azon kor közjogi viszonyait födő homálytelosztatni képesek nem lévén, határozottan nem, és

¹⁾ *Causas autem si quae contra ipsos emergerent nostra propria persona vel Judicis Curiae nostrae iudicet.* Wagner Anal. Specp. I. 114. lap.

²⁾ *Concessimus ut iudicio Comitum nostris de Zuolom adstare non teneantur praeterquam nostro, iudicis Curiae nostri et Palatini.* Fejér Cod. Dipl. VIII. k. 6. v. 104. l.

³⁾ *Inssu divinae pietatis, volenteque rege, summam iudicatus rei publicae Regni Hungariae obtinemus.*

csak valószínűséggel állíthatjuk, hogy szent István és közel utódai alatt azok, kiknek „méltatlan volt maguk alatt álló bíró előtt megjelenni“, mint Kálmán 9-ik cikkelye mondja, peresügyeiket a király udvarába vitték, kikhez különösen az országos főhivatalnokokat, nagybirtokosokat valamint főpapokat is — ez utóbbiakat természetesen csak a világi fórum elé tartozó ügyekre nézve — számíthatjuk.

A mi névszerint a papok birtokpereit illeti, hogy ezek már ezen korban is a k. Curiában itéltettek, bizonyítja II. Endre, irván, hogy „az egyházak és egyházi személyek birtokpereit mindenkor Magyarország királya elé szoktak vitetni s az által elintéztetni.“ ¹⁾

Bartallal tehát mi is igen valószínűnek tartjuk, hogy nagy Károlynak ezen a középkorban általán axioma-ként tisztelt és megtartott capituláréja: „A püspökök, apátok, grófok, és más hatalmasok is, ha egymás között perelnének, és békésen megegyezni nem tudnának, mi élénk hivassanak, és máshol el ne ítéltethessenek;“ hazai törvényhozásunkba is fölvétetett. ²⁾

A mi a személyekről áll, áll az ügyekről is. Az udvarbíró tehát ítélt birtokpereken ³⁾ néha a végből különösen kiküldetve a király által ⁴⁾; ítélt lopás, gyilkolás, hatalmaskodás s más bűntények fölött ⁵⁾, hasonlóképen néha a király meghagyásából. ⁶⁾ Mint az országnak már az első századokban is, ha még nem is névleg, de mindenesetre tényleg rendes bírója, hivatalos megbízásokat adott a me-

¹⁾ *Episcopi Abbates et Comites et potentiores quique si causam inter se habuerint nec se pacificare voluerint ad nostram jubeantur venire praesentiam, neque illorum contentio alibi diudicetur. Capit. 812: III.*

²⁾ *Commentar. I. 323. l.*

³⁾ *Reg. Varad. 347. sz. Fejér C. D. VI. 1. 188. l. IV. 2. 222. VI. 1. 233. II.*

⁴⁾ *Reg. Varad. 330. szám.*

⁵⁾ *U. o. 75. 77. 79, 87, 127. 246. sz. Fejér C. D. VI. 1. 384. IV. 2. 164. l.*

⁶⁾ *Ex praecepto regis Reg. Varad. 189. sz.*

gyéknek és más u. n. hiteles helyeknek, bizonyos ügyek tárgyalása, vizsgálat eszközlése és hasonlóké végett ¹⁾; adott hiteles és a törvény előtt is érvénynyel bíró bizonyítványokat. ²⁾

Ítélt nem csak egyenesen és közvetlenül a hatáskörén belül eső ügyekben, hanem olyanokban is, melyek másodfolyamodásilag vagyis föllebbezés útjánjöttek elébe. Így Imre király a potoki telepéseknek adott szabadalom levelében olvassuk: „... választott előljárójuk által ítéltessenek, az ügyek nehézsége miatt pedig az nem lévén elégséges a nádorispán vagy királyi ítélőszék elé idéztessenek.“ ³⁾ Hasonlóképen III. Béla is a pécsi egyháznak engedményezett és illetőleg megerősített szabadalmakban — többi között — akarja, hogy azon egyház javai, (possessiones et bona) „szabadok legyenek, fölségünk ítélőszékétől, valamint udvarbíránkétól,“ ha azonban a püspök alattvalóinak igazságot szolgáltatni vonakodnék, megengedi az ügynek a k. Curia vagy is a Judex Curiaehez történendő föllebbezését. ⁴⁾

A szombathelyi telepések pereit szintén saját választott bírójuk intézé el, ha azonban a bíró hanyag vagy tudatlannak bizonyulna vagy a telepések által megvettetnék „csak akkor jőjjenek a király ítélőszékéhez.“ ⁵⁾ A szathmári vendégek is „ha az ő bírójuk a panaszolóknak eleget nem tenne, a bíró a mi jelenlétünkben tartozzék bevádoltat-

¹⁾ Fejér C. D. V. 3. 141. 2. VI. 1. 233. l. sat.

²⁾ U. o. C. D. V. 2. 473. V. 3. 376. sat.

³⁾ Ab electo inter se praeposito iudicentur, quo propter negotiorum difficultatem non sufficiente Palatini Comitibus sive regis subeant iudicium. Endlicher-nél 1201. évhez 399. lap.

⁴⁾ Esse liberatum ab auditorio nostrae majestatis, quam a iudicio iudicibus Curiae nostrae. Ad regiam possit et debeat praesentiam evocari conquirentibus responsurus. Endlicher-nél 1191. év 397. lap.

⁵⁾ Tum de mum ad regis iudicium recurratur. U. o. 1238. év 445. l.

v a felelni.“ ¹⁾ Végre a luprechtházai vendégek „a bírói helyettesünkhez tartozóknak ismertettek, három esetet kivéve: vérontást, lopást es gyilkosságot.“ ²⁾ Hogy a „Vice nostra iudex“ alatt más nem értethetett mint a Judex Curiae úgy hiszem kétségbevonni senki nem fogja, ki tudja, hogy ezen hivatal viselője nem ritkán „Vicarius iudex regis“nek is nevezetett. ³⁾

Ezeknél nagyobb és kitünőbb volt azon szabadságom, melylyel IV. Béla és már elődei is a székesfejvári egyházat és annak népeit a királyi Curia bíraskodása alól egészen kivette, azon egy esetet kivéve, ha azon egyház népei közül valaki mással porlekednék birtokügyben. Midőn is, „a király vagy helyettese“ fog bíraskodni. ⁴⁾ Még ennél is fényesebbek, kitünőbbek valának az esztergomi érsek népeinek kiváltságai, kik fölött sem a nádor sem az udvarbíró nem bíraskodhatott; ⁵⁾ valamint a szepeesi szászoké is, kiket IV. István fölruháza azon „különös kiváltsággal, hogy senki által tartományukon kívül személyünk elé ne idéztethessenek;“ ⁶⁾ még megemlíteni kívánván itt azt, hogy III. László a budai vásárokat szabályozó oklevelében azokat a nádor tárnokmester és „udvarbíró parancsoló főnhatósága alól kivevé.“ ⁷⁾

Valaminta nádor úgy a Judex Curiae nek teendői és kötelmei is napról napra szaporodván valamint an-

¹⁾ In nostra praesentia super ipsa causa litatus debeat et teneatur respondere. U. o. 1242. 1247. l.

²⁾ Ad iudicium vice nostri iudicis, exceptis tribus videlicet sanguine furto et homicidio pertinere dignoscuntur. U. o. 1247. év 471. lap.

³⁾ P. o. Várad Regest. 79. szám.

⁴⁾ Rex vel vicem suam gerens Endlicher 1254. év 405. l.

⁵⁾ U. o. 1263. év 501. lap.

⁶⁾ Praerogativa speciali quod per nullius conditionis possint ad nostri praesentiam extra provinciam evocari vel citari. U. o. 1271. év 524. lap.

⁷⁾ Ab iudicis Curiae imperiosa iurisdictione. U. o. 1287. év 604. lap.

nak úgy ennek is segélyére levő hivatalok és hivatalnokokról kell e gondoskodni; mi valóban meg is történt. Azt azonban mikor kezdték magukat a Judex Curiae-k a Vice Judex Curiae-k által helyettesíttetni határozottan nem tudjuk; annyi valószínű, hogy ezek a monarchia már legelső korában is léteztek; mert erre utal már sz. László III. 3. teikkelye is, meghagyván, hogy „ha a Judex Curiae a Curiából távozik, a Curia pecsétjét annak hagyja, ki helyében ott marad,” azaz helyettesére hagyja a pecsétet és pecsét által bíraskodási hatalmát, mert valamint ugyanezen cikk értelmében a Judex Curiae-nek bírói hatalmát a k. Curián kívül csak bizonyos meghatározott korlátok között volt megengedve gyakorolni: úgy a k. udvarban is az igazságszolgáltatás a Judex Curiae-nek gyakori távozása miatt sem fölfüggesztve nem maradtatott sem meg nem szüntethetett; hasonlóképp rendelkezvén e tekintetben az 1222: 9. és 1231: 20. tcc. is.

És azon Curialis Comes maior és Curialis Comes minor közül kik II. Gejzának egy 1158-iki oklevelét aláírták: az előbbikétségkívül az udvarbíró az utóbbi meg helyettese volt. ¹⁾ A XIII-dik századig azonban ez utóbbiaknak hatásköre meglehetősen alárendelt volt, mit az azonkori oklevelek hallgatásából következtethetünk; fényes és nagyfontosságú szereplésük csak IV. Béla és II. Endre alatt veszi kezdetét: míg végre a Judex Curiae-nek nem annyira helyettesei, mint inkább hasonló jogokkal bíró, hasonló kötelemeket teljesítő bíró társaivá lettek. Így Nicolaus Vice Judex Curiae Regiae 1238-ban bizonyítványt ad ki, egy előtte tárgyalt birtokperben történt egyezkedésről, s azon okmányt „sigilli nostri munimine“ megerősíti ²⁾; mi azt bizonyítja, hogy a Vice Judex oly joggal élhetett a Curia hivatalos pecsétjével, mint maga főnöke, mert hogy a Curiának mint László alatt, úgy ekkor is csak

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. IV. 1. 142. lap.

²⁾ U. o. II. 153. lap.

egy pecsétje volt, kétségtelen. Ugyanezen Nicolaus Vice Judex a már idézett évben Zamptó földet a sz. b. r. gróni egyháznak ítéli oda. ¹⁾

III. Endre alatt pedig a Vice Judex teljesen akép élt a „*praesentia regia*“ elnevezéssel mint főnöke, mire nézve főlebb több példát láttunk. Itt még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy ha a király személyesen is bíraskodott, a Vice Judex Curiae azon legfőbb ítélőszéknek mindenkor egyik tagja volt. ²⁾

Miből állottak ezen korban a Judex Curiae-nek jövedelmei, szorosan meghatározni nem tudjuk ugyan, azonban valószínű, hogy jövedelemforrásai ugyanazok voltak mint a nádornál. Annyi kétségtelenül kiderül IV. Béla királynak az esztergomi érsek részére adott kiváltságleveléből, hogy az országbíró által főbenjáró bűntényben elmarasztaltattaknak javai ő reá szállottak; mely törvény alól kivételek csak kiváltság útján történtek. ³⁾

Ebből áll mind az, mit az udvarbírói hivatalnak eredeti hatásköréről az Árpádok korában tudunk, mi egyébiránt a következők által tetemesen fölvilágosíthatni fog.

¹⁾ Juxta nostri iudicii formam et processum; teszi hozzá.

²⁾ D. Andreas una cum Comite Nitriensi et nobiscum, tamquam Vice Iudice Curiae suae ac nobilibus quamplurimis in iudicio assistentibus.

³⁾ Item si nobiles ecclesie Strigoniensis in furto vel spolio, casu contingente per . . . iudices curie nostre . . . ordine iuris observato interficiantur, possessiones taliter interfectorum non ad . . . iudicem curie devoluantur sed ad ecclesiam Strigoniensem. Endlicher 502. lap 9. pont.

III.

Az országbírói hivatal hatásköre. 2. Az Árpádok kihaltától napjainkig.

A *Judex Curiae* azon hatásköre, melylyel az első századokban, az árpádházi királyok alatt birt, későbbi idők folytán jelentékeny változást nem szenvedett, nevezetesebb átalakuláson alig ment át. Ő későbbi időkben is különösen a király Cúriájában gyakorlá bírói hatalmát és az avval összekapcsolt jogokat, törvényszéke a királyéval azonos és ugyanaz volt és a *praesentia regia* elnevezés törvény és szokás alapján őtilleté. Érdekes bizonyosságát birjuk ennek Paulus *Judex Curiae regis*, egy 1335-iki oklevelében, hol azt írja, hogy a bácsi prépost „in regia e majestatis praesentiam“ terjeszté föl panaszait, minek következtében a király az illető ügy megvizsgálása és elintézésével a bácsikáptalant megbizza azon hozzáadással, hogy „*Contradictores... in suae maiestatis praesentiam in terminum competentem*“ idéztesse nek, és az ügy lefolyásáról „*suae serenitatis rescribi facerent*.“ A káptalan tehát az ellenmondókat „in regiam praesentiam citatos fuisse regiae rescribit majestati.“ És ime ily előzmények után az ügyet maga a *Judex Curiae* elhalasztja „*performam literarum*“ és az ellenmondókat „in nostro — úgy mond — *iudiciorum conspectu assignari postulata exstitit... exstiteramus iudicando... quod pra-*

dicta... instrumenta exhiberent coram nobis in iudicium"; és előadván a tényállást így fejezi be „ideo ut veritas exposcebat una cum venerabili in Christo Patre ac aliis compluribus in iudicio consentientibus“ ki-mondá az ítéletet. ¹⁾ 1343-ban pedig írja ismét a Judex Curiae „nobis iudicatus honore praefulgentibus... non venit, neque misit et sic se honore iudicii regalis fecit aggravari;“ mely szavakban saját törvényszéket a királyéval azonosnak nyilvánítja. Hasonlót olvasunk egy 1353-iki oklevélben is: „Nos Thomas Judex Curiae..... Andreas stetit coram nobis... Magister Vesseus non venit, unde eundem in iudicio regali commisimus fore condemnandum.“ ²⁾

Valamint oly esetekben ha valamely ügyben, de különösen birtokperben, valamely hiteles helyet akár a tényállás megvizsgálásával, akár pedig bizonyos személyeknek idézésével megbíztak, amarról a tudósítást a királynak (vagy is maguknak) azokat pedig in praesentiam regiam (vagy is saját ítélszékekük elé) idéztették; ³⁾ valamint ha valamely ítélet végrehajtásával valakit megbíztak, az ellenmondókat mindig ad praesentiam regiam idéztették. ⁴⁾

A Judex Curiae mint a királynak a k. udvarban bírói helyettese tartotta az ítélszékeket, az u. n. nyolcadi (octavalis) törvényszékeket, melyeken minden személyek és ügyek kivétel nélkül ítéltettek és tárgyalattak; főurak, főpapok és nemesek levén úlnökei.

Ezen ítélszékekre utal Pál udvarbíró is 1329-ben ⁵⁾,

¹⁾ Fejér C. D. VIII. 4. 138—143. ll.

²⁾ U. o. IX. 2. 278. l.

³⁾ U. o. IX. 1. 169. l.

⁴⁾ P. o. Fejér C. C. IX. 4. 318. IX. 7. 347. IX. 6. 164. 243. X. 6. 349. 771. 772. 773. 777. sat.

⁵⁾ U. a. IX. 6. 164. sat.

⁶⁾ Paulus Jndex Curiae.... Annuente ipso Domino Rege universorum Procerum ac nobilium regni et aliorum quorumlibet quovis titulo nominis causas in statera aequitatis praemetiri et unicuique exigentiam

ugyanaz egy 1349-iki oklevelében ¹⁾ valamint 1353-ban Tamás is ²⁾ és számos mások is. Ítélték pedig ezen törvényszékek birtok perek fölött. ³⁾ A Hármaskönyv értelmében ⁴⁾ a magszakadás által a fiskusra szálló javakat illetőleg támadható perekben a „királyi Cúria ítélőszéke“ bíraskodik és hoz ítéletet; valamint mindazok kik ily javakra jogot tartanak bizonyítékaikat és jogigényeiket a Judex Curiae előtt tartoznak kimutatni és igazolni: mit ha meg tesznek a Judex Curiae azon javakat „azoknak odaitélni és átadni fogja“, ellenkező esetben pedig „a királyi fiskushoz tartoznak.“ És miután ezen ügyek fölötti bíraskodás előbb a nádorhoz tartozott a 29-ik titulusban foglaltakat a 30-ik jobban és világosabban kifejti s újból megállapítja, hogy akár tartatnak nyolcadi törvényszékek akár nem az érdeklettek jogigényeiket a Judex Curiae előtt tartoznak kimutatni.

Ítélték továbbá az udvarbírák hatalmaskodás, lopás, gyilkosság és általán mindennemű bűntények fölött; szabhattak mindennemű büntetéseket még a jószágtól megfosztást és fővesztést is ide értve. ⁵⁾ Megerősíti ezen jogát az 1351: 9. tc. elismervén mindezekre nézve a Judex Curiae bíraskodási jogát. ⁶⁾

quidditatem iuris suis in facienda iustitia et sententia proferenda correspondere volentes, apicem tribunalis ipsius regalis pietatis omnis potestatis plenitudine sedissemus. Fejér Cod. Dipl. VIII. 1. 381. 1.

¹⁾ Cum nos in sede nostra iudiciaria pro faciendo causantibus iudicio sedissemus et causales processus instantia aequitatis cepissemus. Fejér Cod. Dipl. IX. 1. 718. 1. V. 8. IX. 2. 343. 728. IX. 5. 622. sat.

²⁾ Una cum baronibus et nobilibus regni nobiscum iudiciario pro tribunali sedentibus. U. a. IX. 2. 287. V. 8. VIII. 6. 228. 1377. — IX. 7. 104. 1327. — XI. 87. 1348. — X. 3. 131. 1383. sat.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. 6. 136. 1336. — 138. 1338. — VIII. 7. 160. 1360. — 418. 1338. — IX. 7. 76. 1348. — 347. 1347. — IX. 6. 5. 1342. — 119. 1360. — 167. 1371. — X. 6. 763. 1425. — X. 2. 720. 1399. — X. 7. 391. 1439. sat.

⁴⁾ Pars I. Tit. 29. §. 2. Tit. 30. §. 3.

⁵⁾ Fejér Cod. Dipl. IX. 6. 71. 1355. — X. 3. 136. — X. 4. 224. — VIII. 4. 551. — IX. 1. 338. — IX. 2. 357. sat.

⁶⁾ In facto potentiali aut succubitu duelli, poena calumniae, aesti-

Az itt említett birtokperek és bűntények igen gyakran folyamodás és illetőleg föllebbezés útján jöttek törvényszéke elé. Így 1326-ban föllebbeztetett a Judex Curiaehez a pozsonyi ispánynak egy birtokperben hozott ítélete, melyet azután amaz megsemmisített.¹⁾ 1339-ben pedig így ír az azonkori J. C.: „Midőn a peres ügy tárgya bizonyos kérdésben hosszasabban tárgyalatnék — végre okmányaikat elénkbe terjesztették.“²⁾

Az erdélyi és slavoniai birtokügyi és más nagyobb jelentőségű perek is a nyolcadi törvényszékektől a Judex Curiaehez szoktak volt föllebbeztetni. „Miután mindkét országban — olvassuk Werbőczynél — a birtokjogi és egyéb különös nehézségű ügyek a nyolcadi törvényszékeken megindítottak, azoknak ítélete után minden fél föllebbezése következtében egyszer a királyi Cúriába vagy is a királyi udvarbíró elé terjesztessenek érettebb megfontolás és eldöntés végett, és végleges elintézésük valamint fogantatásuk végett az előbbi bíró a bán, vagy vajdához visszaküldessenek.“³⁾ Megerősíti, és a szó szoros értelmében törvénynyé emeli ezen szokást az 1500: 6. tc. mely a Judex Curiae ezen ügyek „rendes bírójá“-nak nevezi, hozzáadván, hogy „ezek úgy intéztesse- nek el, hogy minden nyolcadi vagy rövid törvényszé-

matione falsi termini, et exhibitione falsarum litterarum, ac sententiae capitalis pro quocumque facto (1. 2. 3. §§.)

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. 3. 155.

²⁾ Cum litigiosae quaestionis materia in facto cuiusdam possessionis diutius mota et exorta exstitisset . . . tandem instrumenta eorum coram nobis exhibere tenuissent. Fejér Cod. Dipl. VIII. 5. 272. lap.

³⁾ Cum in utroque regno ratione jurium possessionariorum vel aliorum specialium arduorumque negotiorum in octavalibus terminis motae, post diffinitivam sententiam ad appellationem cuiuslibet partis semel in Curiam regiam videlicet Judicis Curiae regiae in praesentiam maturioris examinis et discussionis gratia transmittantur et pro finali conclusione atque executione eorundem ad priorem iudicem ad Banum videlicet et Vojvodam remittantur. Trip. P. III. T. 3. §. 6.

ken a regestum rendén kívül fölváltva eldöntessenek.“¹⁾ Az 1574: 18. tc. 1. §-a pedig még maga a Locumtenens hatósága alól és kivevé azokat és egyedül s kizárólag a Judex Curiaehez tartozóknak elismeré.

Megemlíjtük még a mondottakkal összefüggésben azt, hogy az 1651: 101. tc. értelmében az országbíró átvizsgálni is fölülnézni tartozott a nádor által hozott ítéleteket. Ellenben az országbíró ítéleteivel is megtörtént nem ritkán, hogy azok a király elé terjesztettek, az azokat megvizsgálás vagy megsemmisítés vagy pedig helybenhagyás.²⁾ Valamint az ítélethozás előtt is befolyt annak minőségére előleges parancsai által, mint például Lajos király tett, mire Miklós országbíró egy 1370-iki oklevélben bizonyos peres ügy elhatalasztását királyi parancs vételével igazoló ezen szavai utalnak: „a király írott parancsa nekünk meghagyván.“³⁾

Az 1486. (Mátyás VI. Decr.) 68-iki cikkelye az ország rendes bíráinak itézményét megállapítván, ezek között a második helyet a Judex Curiae foglalja el, mint ki társaival „bármily ügyet tárgyalhat és egyedül ők helyetteseikkel az ítélőszéken hivatalanul is megjelenhetnek, és másokat is, tanukul vagy más egyéb törvényes oknál fogva meghívhatnak valaminth a király távolléte is őket jogaiknak teljes gyakorlásában nem akadályozza.“ —

Midőn a nádori hivatal hatásköréről értekeztünk, kimutattuk, hogy ennek bíraskodási hatásköre a vidékre és az egész országra kiterjedvén, az a megyékben a XV-ik század végeig az igazság kiszolgáltatása végett gyűléseket szokott volt tartani. A Judex Curiae ellenben mint a király bírói helyettese, a királyi udvarban tárgyalatni szokott ügyekben bíraskodván: a vi-

¹⁾ Sic determinantur ut qualibet die octavalium vel brevium iudiciorum extra omnem ordinem et seriem regesti alternatim discutiantur.

²⁾ P. o. Fejér C. D. VIII. 4. 163. lap.

³⁾ De regio literatorio nobis iniuncto mandato. Fejér Cod. Diplom.

dékeni bíraskodás és annál kevésbbé a megyékben a Congregatiók tartása rendes hatáskörén belül nem esett. De ennek dacára találkozunk esetekkel, midőn kivételképen a király különös meghagyása és megbízása következtében az országbíró is elnököl és bíraskodik ily Congregatiókon. Így történt ez 1374-ben ¹⁾, 1391-ben ²⁾ 1411-ben ³⁾ és számos más esetben. ⁴⁾

Az országbírónak egyéb jogai és kötelmei ezek voltak: mint a nádor ő is adhatott és adott bizonyítványokat és hiteles másolatokat, átírt privilégiumokat; ⁵⁾ parancsokat és megbízásokat adott a hiteles helyeknek. ⁶⁾ Az 1498: 3. tc. értelmében a végvárakrai fölügyelés is részben ő hozzá tartozott, a mennyiben minden évben azok állapotának megvizsgálása végett emberét kiküldeni tartozott, jelentést a királynak teendő. Az 1608. a. c. 3. tc. 2. §-a azon jog és illetőleg kötelességgel ruházá föl, hogy ha a nádor kimultától számítandó egy év alatt a király nádorválasztás végett az

¹⁾ Jakab országbíró: In congregatione nostra generali in Comitatu de Thurócz universitatis nobilium eiusdem Comitatus ex speciali commissione ipsius Domini Regis et in persona eiusdem celebrata. Fejér C. D. IX. 4. 647. l.

²⁾ Ad congregationem generalem Universitatis nobilium de Comitatu de Thurócz celebrandam sua regia auctoritate suffultum destinaret, committingo et precipiendo firmissimo suo regio edicto nobilibus dicti Comitatus ut iidem unanimiter ad eandem nostram Congregationem celebrandam confluere, juratosque assessores more solito praeficere universos homines nocivos extradare ac in omnibus iudicio et iudicatus nostro parere, reverenter obedire, ac universa eorum litalia super iuribus eorum possessionariis ac libertatibus hactenus emanata per nos sagaciter reuidenda nobis afferre apportare, recepturi quod iuris ratio requirit et exigit. Fejér C. D. X. 1. 717. l. Ennek lón gyümölcse az u. n. turóczy Regestum. Kiadta Engel Monumentáiban.

³⁾ Rozgonyi Simon ex speciali regia commissione tart ily congregatiót Sopronyban. Fejér C. D. X. 3.

⁴⁾ V. ö. Tudománytár 1838. III. k. 2. f. 247. lap.

⁵⁾ Fejér C. D. VIII. 3. 376. — VIII. 5. 287. IX. 1. 180. IX. 2. 126. IX. 4. 103. IX. 5. 124. IX. 6. 79. IX. 7. 57. X. 2. 395. X. 3. 127.

⁶⁾ Fejér C. D. VIII. 2. 327. VIII. 4. 145. IX. 2. 643. IX. 3. 123. IX. 5. 125. X. 2. 620. X. 5. 855. X. 8. 402. XI. 379. sat.

országgyűlést összehívni elmulasztaná, ezt ő tenni köteleztetik.

Az országbíró elnöke a m. k. Cúriának általán s különösen a. nm. hétszemélyes táblának és tagja a n. m. m. k. helytartótanácsnak. ¹⁾

Megemlíthendőknek tartjuk e helyen, hogy az ausztriai korszak alatt egy országbíró királyi helytartóvá is neveztetett. I. Ferdinand 1531. jun. 29-kén ugyanis bethlenfalvi gróf Turzó Elek országbíró és Szalaházy Tamás egri püspök és k. főkorlátnokot távolléte idejére az ország ügyeinek a király képében igazgatásával bízta meg. ²⁾ Ugyancsak Turzó Elek Ferdinand által 1532 oct. 4-én k. helytartóvá neveztetett; ³⁾

¹⁾ Jakab országbíró *Judex universorum civitatum Ludovici Regis* címét és tisztét viselé. Fejér C. D. IX. 5. 124. 210. 212. 213. 216. IX. 7. 191. 405. II.

²⁾ *Ferdinandus ... Interim ... in nostra persona, nostraque auctoritate tum justitiae tum aliis istius Regni nostri rebus per absentiam nostram ad ministrandis: Reverendus Thomas ... et magnificus Comes Alexius Turzó de Bethlenfalva Judex Curiae nostrae cum aliis quibusdam fidelibus nostris, non derogantes per hoc ceterorum Judicum et consilium nostrorum vel dignitati vel auctoritate.* Czech kézírataiban.

³⁾ *Ferdinandus ... Perspecta iam pridem et cognita fide, diligentia et rebus nostris tractandis solertia et integritate fidelis nostri magnifici Comitis Alexii Thurzó de Bethlenfalva Judicis Curiae nostrae Eundem in hanc absentia nostra prefecimus et constituimus eum in locumtenentem nostrum in predicto Regno nostro Hungariae conditionibus infrascriptis: Imprimis ut omnia illa auctoritate fungatur, qua praedecessorum nostrorum atque etiam tempore nostro ceteri locumtenentes ad tempus usi sunt constituti, videlicet:*

Quod habeat facultatem administrandi justiciam etiam omnem appellationem.

Quod possit indicare conventum particularem necessitate requirente omnibus statibus pro commodo nostro et illius regni nostri.

Quod habeat auctoritatem mandandi omnibus confinia tenentibus et officialibus ceterisque fidelibus nostris in omni administratione.

Quod habeat ius conferendi personis dignis bona ad triginta duos colonos se extendentia, quae sive per notam infidelitatis, sive per defectum seminis aut alio quocumque modo ad collationem nostram legitimam spectarent.

Quod habeat ius conferendi beneficia ecclesiastica in omnibus ec-

és mint ilyen működött 1542. novemb. 13-ig, midőn a helytartói tisztról lemondott. ¹⁾ —

Az országbírák, mint a nádorok, a Vice Judex Curiaeen kívül — kiről alkalmilag már szólottunk — birtak még ítélőmesterek vagy protonotáriusokkal, kiknek egyike — mint láttuk — őrizte a k. Cúria pecsétjét s kiadni szokta valószínűleg az országbírói okleveleket. A protonotáriusok azonban gyakran bíraskodnak is, sőt néha főnökük helyetteseiként („vicesgrentes“) is működnek, ²⁾ Az országbíró jegyzője (Notarius) valószínűleg az ítélőmesternek volt közvetlenül segédje és helyettese, mint ki a távollevő ítélőmestert helyettesíté; s a jegyzőkből lettek igen gyakran a protonotáriusok. ³⁾ Azonban valamint az ítélőmesterek úgy a jegyzők is megbízás és kiküldetés folytán önállóan is eljárhattak, mint például „István mester ő felsége Cúriájának jegyzője, Péter országbíró által különösen kiküldetve“ ⁴⁾ volt. Végre megemlíjük még azt is, hogy az 1551: 16. tc. meghagyá az országbírónak, miként tekintettel a felső vidék lakóira, vagy önmaga ott tartózkodjék, vagy pedig ítélőmesterét válaszsza az azon vidéken állandó lakhelylyel bíró nagyobb birtokosok közül. Megerősítve az 1609: 31. 1655: 23, 1681: 40. 1715: 19. ttcc. által. —

clesiis in quibus Praelati jus patronatus non habent exceptis tamen abbatibus et preposituris minoribus.

Quod habeat facultatem et plenam auctoritatem omnibus resipientibus et ad obedientiam nostram redire volentibus nostra in persona gratiam faciendi. —

A bécsi cs. k. titkos levéltárban találtató fogalmazat szerint Czech kézírataiban.

¹⁾ A fölmentési oklevél Czech kézírataiban.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. 4. 289. IX. 1. 182. IX. 7. 303. lap.

³⁾ Joannes de S. Salvatore 1390. Fejér C. D. X. 3. 103. lap.

⁴⁾ Magister Stephanus Curiae suae Majestatis Notarius per ipsum Comitem Petrum de Curia Regia Majestatis ad id specialiter deputatus. Fejér C. D. X. 6. 287. 1.

Valamint a monarchia kezdetén, úgy a későbbi időkben is birt a *Judex Curiae* és illetőleg a k. Cúria pecséttel és pedig csak egy hivatalos pecséttel. Evvel erősíté a *Judex Curiae* okleveleit, ezt nevezé saját pecsétjének (*sigillum nostrum*). ¹⁾ Ezen pecsétet a *Judex Curiae protonotarius* őrizte, valamint a nádorét is saját ítélőmestere. Annak távollétében a Cúria pecsétje sem levén kezénél, mint a nádor ő is, magán pecsétjét használta. ²⁾ Amaz volt a hivatalos pecsét a „*sigillum maius*“, ez meg „*sigillum minus*“. ³⁾

Az országbíró fáradságáért, különösen midőn bírói tisztében járt el, mint a nádor, a felek által kárpótoltatott és illetőleg jutalmaztatott, valamint az általa elmarasztaltak birtokainak két harmada is őt illette. ⁴⁾ Az ausztriai korszak alatt: Nádasdi Tamás 1000 magyar forint fizetéssel birt ⁵⁾, mely 1546-ban 200 m. forinttal növeltetett; ⁶⁾ Ország Kristófnak 1567-ben 1500 f. évi fizetés utalványoztatott; ⁷⁾ és ezután Bátori Miklóstól kezdve Kohári Istvánig vagyis 1568-tól 1714-ig mind-

¹⁾ Fejér C. D. VIII. 4. 356. IX. 1. 152. II.

²⁾ U. o. IX. 2. 643.

³⁾ U. o. VIII. 7-124. IX. 7. 156.

⁴⁾ 1538-ban Paulus *Judex Curiae* írja: „*Juxta regni consuetudinem in tres partes divideret aequales (t. i. a lefoglalt birtokot) quarum duas nostris iudiciariis manibus pro iudicialibus gravaminibus ac dupplis eorum ac facto potentiali ipsorum nobilium, nobis veluti iudici cedentibus.* Fejér C. D. VIII. 4. 363. I. 1377-ben Jakab *Judex Curiae* Miklóst hatalmaskodási büntény miatt összes javai elvesztésében elmarasztalván „*induabus partibus nostris in tertia vero parte partium adversarum manibus de volvendis*“ Fejér. C. D. X. 7. 395. X. 3. 90. 1388. év. — Ellenben 1383-ban Miklós *Judex Curiae* Istvánt proclamáltatja. Si venerit et sua instrumenta exhibuerit ac de dictis iudiciis de tota 25 marcam facientibus nobis et parte adversae satisfecerit, bene. Fejér C. D. X. 1. 131. IX. 7. 14. I.

Bél Mátyás írja: „*Salarium eiusfuisse olim 1500 florenorum argenti cusi, salis 500 veterae optimaecque schedae docent. De Archiofficiis.* XIII. §. 27. I.

⁵⁾ Kamarai levéltár f. 16. n. 1.

⁶⁾ U. o. Lib. Resolutionum. 11. f. 162.

⁷⁾ U. o. Lib. Resol. 13. f. 181.

egyik országbíró évenként csak 1200 m. forintot kapott. ¹⁾ De Szentiványi Ferencnek 1802-ben 14000 f. rendeltetett, ²⁾ hasonlóképen 1806-ban Ürményi Józsefnek ³⁾ és 1839-ben Majláth Györgynek is; az utóbbinak még 6000 f. pótlékkal. ⁴⁾ —

Az tudva levő dolog, hogy 1849-ben a magyar alkotmány nyal az országbírói hivatal is eltöröltetett, illetőleg annak működése megszüntettetett; azonban az október 20-án gróf Apponyi Györgyhez intézett cs. kézirat által annak személyében visszaállítatott; vajjon azonban hatáskörének teljes visszaadása vagy megszorításával, meghatározni nem tudjuk. Valószínűbbnek tartjuk az utóbbi föltevést; mely esetben azonban ezen rendelkezésnek jelleme is csak ideiglenesnek tartható, valamint a jelen helyzetnek általán nem jósolhat a még kétségbe nem esett hazafi tartósságot.

Tartósságot, melyet állami létünknek a régi viszonyoknak részben visszaállítása, részben pedig a a kor és nem ignorálható viszonyok követelte módosítása által csak a fejedelem és az arra hivatott közeg a nemzet törvényes képviselőjének összhangzó együttmunkálása adhat.

⁴⁾ U. O. Lib. Resol. 15. f. 112. 31. f. 56. Canc. könyv. 15. k. L. R. 71. f. 131. C. k. 25. k. L. R. 75. f. 23. 77. f. 90. 77. f. 102.

¹⁾ L. R. 4. u. o.

²⁾ R. 284. 66. sz. u. o.

³⁾ U. o.

Jegyzet. Az országbírói hivatal betöltési módjára vonatkozólag rövidens csak azt jegyezzük meg, hogy az már a monarchia kezdetén is kizárólag a királytól függött. Ezen függetlenséget némileg korlátozó ugyan az 1291: 9. tc. megigérvén a király, hogy valamint a nádort, tárnokot, úgy az országbírót is a rendek tanácsából fogja választani; ez azonban mint Fejér helyesen megjegyzi „usu invaluit nunquam.” (C. D. X. 6. 14. l.) Későbbi törvénycikkek eziránt mit sem határoztak, mit sem változtattak,

minélfogva a rendek maguknak az országbíró választásába befolyást soha sem igényeltek, soha sem követeltek. És a felső-magyarországi rendek az 1609: 31. tczben „csak supplicant ut officium Judicis Curiae sua Majestas in partibus illis habitanti benemeritae personae conferre dignetur.“

S ennélfogva az országbíró választását s illetőleg kinevezését és következőleg hivatalától megfosztását is, a király mindenkor korlátlanul eszközölle napjainkig.

FÜGGELÉK.

I.

Magyarország nádorai és k. helytartóinak korrendileg szerkesztett névsora. *)

1. Az Árpádi korszak alatt.

(1000. szeptember közepétől 1301. január 14-ig.)

- 1023 Aba Samuel.
- 1038—1041. Aba Samuel.
- 1055 Az év első felében — 1057. jun. 4. Zache nádor (Comes palatii.)
- 1064 körül Ottó (Atha) nádor, 1061-ben somogyi főispán.
- 1071 vagy 1072. Rodowan, Bugár fia nádor.
- 1075. Gyula (I.) nádor.
- 1091. Péter (I.) nádor.
- 1093. és 1094. körül Gyula (II.) nádor. Előbb ország-bíró.
- 1100. és 1106 között Pál (I.) nádor.
- 1108. május 25. — 1116 május 13. körül. János (I.) Oroz fia, nádor.

*) Szükségesnek tartjuk a nádorok ezen Czech kézírataiból összeállított névsorát azon okból közölni, mert az eddig közölt névsorok rendkívül hiányosak és tökéletlenek.

1125. L a m p e r t (I.) László k. sógora, nádor.
 1121—1135. május vagy sept. P á l (II.) nádor és bácsi főispán.
 1136—1140. F a n c s a l (Fonsol, Fanchal) nádor.
 1145—1152. B é l u s vezér Uroz szerb fejedelem fia, nádor és bán.
 1155. febr. 19. G e r e o n (Gerzon) nádor.
 1156. marc. 22. és 1158. között B é l u s vezér, nádor és bán.
 1162. H e d e r (Heydricus) III. István k. nádora.
 1163. jan. 1. — febr. 11. T a m á s (I.) IV. István nádora.
 1165—1172. O m p u d (Ampudinus) nádor és csanádi főispán.
 1173—1183. F a r k a s (Farkasius) nádor.
 1184. D i e n e s (I.) nádor, előbb főasztalnok; tengerparti bán, bácsi főispán.
 1185—1186. T a m á s (II.) nádor, somogyi és fejrme-gyei főispán.
 1188—1195. M o k (Mogj, Moege, Moch, Mochu) nádor és bácsi főispán.
 1197—1198. I z s ó (Esau) nádor és bácsi főispán.
 1199. M o k (Mog) nádor és bácsi főispán.
 1199—1202. apr. előtt M i k a (Mycha, Mike) nádor, bácsi és bihari főispán.
 1202. másodfelében — 1204. B e n e d e k nádor és bihari főispán.
 1205. aug. 1. M i k l ó s (I.) nádor, abaujvári és nyitrai főispán.
 1206. M o k (Mogho, Mog) nádor és bihari főispán.
 1207—1209. jun. előtt I s t v á n vagy C h e p á n István fia, nádor, pozsonyi és bácsi főispán.
 1209. másodfelében — 1212. jun. előtt P ó t nádor és mosonyi főispán.
 1212. másodfelében — 1213. sept. 28. után B á n k nádor, kőí, bihari és pozsonyi főispán.
 1213. utolsó negyedében — 1215. elején M i k l ó s (II.) nádor, csanádi és bodrogi főispán.

- 1215—1218. másodfelében Gyula (III.) nádor és vasmegyei főispán.
1218. másodfelében — 1222. elején Miklós (III.) nádor és sopronyi főispán.
- 1222 közepén Detre (I.) nádor.
- 1222 vége felé — 1229. Gyula (III.) nádor és bodrogi főispán.
- 1227—1228. május után Dienes (II.) nádor.
1228. másodfelében — 1231. május 9. Moys nádor és bihari főispán.
- 1231 másodfelében — 1235. sept. 30. után. Dienes (II.) nádor.
- 1235 másodfelében — 1241. marc. 12. Dienes (III.) nádor és szolnoki főispán.
1242. marc. 18. — május 10. Arnótnádor és somogyi főispán.
1242. nov. 16. — 1244. nov. 24. László nádor és somogyi főispán.
1245. april 11. — 1246. jan. 10. Dienes (III.) nádor és somogyi főispán.
- 1246—1247. jun. 2. István (II.) nádor és somogyi főispán.
1248. május 1. Dienes (III.) nádor és pozsonyi főispán.
1249. Miklós (IV.) nádor.
1249. febr. 9. — 1252. marc. 13. Lóránt (II.) nádor és pozsonyi főispán.
1252. sept. előtt Dienes (III.) nádor.
1253. marc. 12. — 1258. Lóránt (I.) nádor és pozsonyi főispán.
- 1258—1259. Tamás (II.) nádor.
- 1260—1262. Henrik (I.) németújvári gróf, nádor, pozsonyi főispán.
1263. május 3. Dienes (IV.) István ifjabb király nádora és bácsi főispán.
1265. octób. 6. Lóránt (I.) nádor és pozsonyi főispán.
1166. Henrik (I.) nádor.
1266. Domokos (I.) nádor, bácsi és szebeni főispán.

1267. Dienes (IV.) nádor.
 1267. septemb. körül — 1270. május 10. Lőrinc (I.) nádor, somogyi főispán.
 1270. május 13. — 1272. június 16. Moys (II.) nádor, soproni főispán; kunok bírāja.
 1272. július — novemb. 27. Lőrinc (I.) nádor, soproni főispán, kunok bírāja.
 1272. dec. 1. — 1273. marc. 20. Lóránt (I. Rolandus) nádor, macsói bán, kunok bírāja.
 1273. május 12. — május. 28. Lőrinc (I.) nádor, kunok bírāja, soproni és baranyai főispán.
 1273. jun. 24. — sept. 27. Lóránt (I.) nádor, macsói bán, kunok bírāja.
 1273. dec. 19. — 1274. sept. 8. Dienes (V.) nádor, oklicsi főispán, kunok bírāja.
 1274. sept. 30. — 1275. július 11. Lóránt (I.) nádor kunok bírāja.
 1275. július 11. — septemb. 27. Miklós (IV.) nádor sopronyi főispány kunok bírāja.
 1275. dec. 2. — 1276. marc. 29. Péter (II.) nádor, somogyi főispán, kunok bírāja.
 1276. aug. 9. — 1277. vége felé Miklós (IV.) nádor, sopronyi főispán, kunok bírāja.
 1277. vége felé Dienes (V.) nádor, somogyi főispán, kunok bírāja.
 1278. július 29. — 1278. oct. 29. — Péter (II.) nádor.
 1279. sept. után Máté (I.) nádor, soproni, somogyi, baranyai főispán, k. b.
 1280—1281. június Finta nádor sopronyi és somogyi f. i.
 1281. június után János (II.) nádor.
 1283. april 15. Máté (I.) nádor.
 1283. aug. 21. Ránód (Rainaldus) nádor.
 1283. másik fele — 1284. aug. 20. Miklós (V.) nádor és pozsonyi főispán.
 1284. novemb. 26. István (II.) nádor.
 1285. első negyedében Omode nádor és mosonyi főispán.

1285. junius 16. — 1286. julius 29. Miklós (V.) nádor.
1286. octóber 23. Mokanus nádor sopronyi, mosonyi, somogyi f.
1287. marc. 2. — junius, 8. Miklós (V.) nádor.
1287. junius 8. János (II.) nádor.
1288. Péter (II.) nádor.
1288. aug. 1. János (II.) nádor.
1289. május 8. — sept. 8. Miklós (V.) nádor.
1290. első felében Omode nádor.
1290. julius Mizse nádor.
1290. augustus Omode nádor.
1290. august. után Renold nádor.
1291. Omode nádor.
1291. febr. 22. — octób. 9. Miklós (V.) nádor.
1291. octób. 13. Péter (II.) nádor.
1292. és) Miklós (V.) és) nádorok.
1293. és) Omode)
1294. augustus előtt — 1295. junius 6. Miklós (V.) nádor.
1295. novemb. 15. Omode dunáninneri nádor.
1296. elején Miklós (V.) nádor.
1296. február 14. julius 1. Omode nádor.
1296. másod felében Máté (II.) nádor, pozsonyi f. i. k. b.
1297. Omode nádor.
1297. aug. 6. előtt — dec. 9. Máté (II.) nádor.
1297. vége felé Miklós (V.) nádor.
1298. aug. után Omode nádor.
1299. május 2. Opor nádor.
1299. junius 15. Lóránt (II.) nádor.
1299. julius 17. — juli 23. Omode nádor.
1299. julius 29.) Lóránt (II.) dunántúli nádor.
-) Opor dunáninneri nádor.
1299. másod félben Lóránt (II.) nádor.
1300. febr. 19. előtt — aug. 1. Omode nádor, zalai és korkói f. i. k. b.

2. A vegyes korszak alatt.

(1301. január 14-étől — 1526. aug. 29-ig.)

1302. marc. 1. Máté (II.) Vencel k. nádora.

1302. april 25. — aug. 1. János (II.) Vencel k. nádora.

1302. dec. 4. István (III.) Vencel k. nádora.

1303. febr. 26.

}	Omode	}	Róbert Károly nádorai.
	Lóránt (II.)		

1303. május 3. István (III.) nádor.

1303. dec. 6—1304 april 12. János (II.) nádor.

1304. máj. 2. István (III.) nádor.

1304. aug. 24.

}	Omode	}	Róbert Károly nádorai.
	Lóránt		
	Opor		

1305. septemb. — 1396. febr. 7. Kopoz Róbert K. később Ottó k. nádora.

1306. marc. 24. János (II.) Ottó k. nádora.

1307. febr. 12. Omode Rób. K. nádora, szepesi főispán.

1307. marcius 4. Kopoz Ottó k. nádora.

1307. jun.

}	Omode	}	Róbert K. nádorai.
	Lóránt (II.)		
	Opor		

1307. aug. 14. Máté (II.) nádor.

1307. sept. 3. —

}	Kopoz	}	Róbert Károly nádorai.
	Omode		
	István (III.)		

oct. 10.

}	Lóránt	}
---	--------	---

1308. marc. 29. Máté (II.) nádor.

1308. sept. 15. Kopoz R. Károly nádora, szatmári f. i. k. b.

1308. nov. 10. Máté (II.) nádor.

1308. nov. 29.

}	Omode	}	R. Károly nádorai.
	Kopoz		
	Máté (II.)		

1309. január 1. K o p o z nádor.
 1309. május 8. —) M á t é)
 junius 15.) O m o d e) nádorok.
 1309. junius másodfelében M á t é (II.) nádor.
 1309. aug. 5. — 1310. sept. 15. O m o d e nádor és sze-
 pesi főispán.
 1310. nov. 8. K o p o z nádor.
 1311. első felében O m o d e nádor.
 1312. decemb. D o m o n k o s (II.) nádor.
 1313. julius 20. K o p o z nádor.
 1313. aug. 15. I s t v á n (III.) nádor.
 1313. novemb. 5. K o p o z nádor.
 1315. I s t v á n (III.) nádor.
 1315. aug. 1. — 1318. marc. 12. D o m o n k o s (II.) ná-
 dor k. b.
 1318. nov. 11. — 1319. jun. 14. M á t é (II.) nádor.
 1320. aug. 27. D o m o n k o s (II.) nádor.
 1321. Druget Fülöp nádor, szepesi, abaujvári f. i.
 k. b.
 1322. jan. 4. — aug. 17. D ó z s a (Dousa, Dausa) ná-
 dor, szolnoki és szatmári f. i.
 1322. dec. 18. — 1327. máj. 19. Druget Fülöp
 nádor.
 1327. aug. 1. — 1328. sept. 21. N i n c s nádor.
 1328. octób. 31. — 1333. máj. 6. Druget János (II.)
 nádor, Somogy, Tolna, Bács, Fejér, Zemplén és
 Ung f. i.
 1334. junius 2. — 1342. julius 21. Druget Vilmos
 nádor, szepesi, sárosi és abaujvári f. i. k. b.
 1342. sept. 15. előtt — 1356. január végnapjaig. Mik-
 lós (VI.) nádor és k. b.
 1356. sept. 2. — marc. 21. N i n c s nádor.
 1356. apr. 6. — 1367. april. 24. K o n t Miklós (VII.)
 nádor k. b.
 1367. május 1. — 1372. sept. 15. után. László (II.)
 opolyiai herceg, nádor k. b. ozsoni f. i.
 1372. octób. 6. előtt — 1375. april 31. Simonytor-
 nyai Imre (II.) nádor és k. b.

1375. máj. 1. Nincs nádor.
1376. jan. 26. — 1385. sept. másod felében. Gara Miklós (VIII.) nádor pozsonyi f. i. k. b.
1385. octób. 6. — 1387. april első napjai. Szécsi Miklós (IX.) nádor és k. b.
1387. april 8. előtt — 1392. novemb. eleje Cáktonyai István (IV.) nádor, k. b. k. főlovászmester.
1392. nov. 11. 12. Nincs nádor.
1392. nov. 24. — 1397. april másod felében Ilsvai Lökös nádor k. b. fejjermegyei f. i.
1397. május 4. — 1402. septemb. közepén. Bebek Detre (II.) nádor, fejjermegyei f. i. k. b.
1402. sept. 21. — 1433. nov. vége. Garai Miklós (XI.) nádor k. b.
1434. jan. 17. Nincs nádor.
1434. febr. 22. — novemb 3. Palóczi György esztergomi érsek királyi és nádori helytartó.
1435. febr. 8. Nincs nádor.
1435. marc. 8. — 1437. febr. 11. Palóczi Máté (III.) nádor k. b.
1437. febr. másodfelében Palóczi György esztergomi érsek nádori helytartó.
1437. marc. 7. — 1447. aug. vége. Hédervári Lőrinc (II.) nádor k. b.
1447. sept. 15. — 1458. julius 23. Gara László (III.) nádor k. b.
1458. jul. 27. — 1484. nov. 11. Gúthi Országh Mihály nádor k. b.
1485. Nincs nádor.
1486. január közepén — 1487. sept. 7. Zápolyai Imre (III.) nádor k. b.
1487. dec. 5. — 1491. Dóczi Orbán egri püspök nádori helytartó.
1492. marc. 29. — 1499. dec. 25. Zápolyai István (V.) nádor k. b.
1500. april. 24. — 1503. elején Wingarti Geréb Péter (III.) nádor k. b.

1503. nov. 6. előtt — 1505. febr. 5. R á s k a i B a l á z s
tárnok, nádori helytartó.
1504. ápril 24. — 1519. febr. 5. P e r é n y i I m r e (IV.)
nádor, k. b. abauji f. i.
1519. febr. 17. — 1523. máj. elején B á t o r i I s t v á n
(VI.) nádor, k. b. szabolcsi és szatmári f. i.
1523. július 20. — nov. 16. N i n e s nádor.
1524. sept. 8. — 1525. júl. 4. B á t o r i I s t v á n (VI.)
nádor.
1525. júl. 5. — 1526. ápril 28. V e r b ő c i I s t v á n
(VII.) választott nádor, k. b.
1526. ápril 28. B á t o r i I s t v á n (VI.) nádor.

3. Az ausztriai korszak alatt.

(1526. aug. 30-tól — 1848-ig.)

1526. sept. elején — 1530. máj. 8-án. B á t o r i I s t v á n (VI.) Ferdinand k. nádora.
1530. máj. végefelé — 1533. március alsó-lindvai
B á n f y J á n o s (IV.) János k. nádora k. b.
1532. június 29. — 1542. nov. 23. gróf T u r z ó E l e k
országbíró és Szalaházi Tamás egri püspök
Ferdinand k. helytartói.
1536. január 29. — 1540. marc. közepe. M a r t o n o s i
gróf P ö s t y é n y i G e r g e l y J á n o s k. or-
szágbírája és helytartója.
1542. nov. 26. — 1553. octób. 31. R é v a i F e r e n c
turóczy főispán, nádori helytartó.
1542. dec. 30. — 1549. oct. 12. V á r d a i P á l e s z t e r -
gomi érsek k. helytartó.
1550. ápril 12. — 1554. febr. 20. U j l a k i F e r e n c
győri püspök k. helytartó.
1554. ápril 15. — 1562. jun. 2. gróf N á d a s d i T a -
m á s (III.) nádor.
1562. sept. 25. — 1568. jan. 14. O l á h M i k l ó s e s z -
tergomi érsek k. helytartó.

1562. sept. 25. — 1572. martius. Mérei Mihál k. tanácsos, nádori helytartó.
1568. april. 9. — 1572. april. Bornemissza Pál erdélyi püspök, k. helytartó.
1572. april — 1581. február. Szentmihályi Czobor Imre k. tanácsos. nádori helytartó.
1572. jun. 24. — 1573. julius 31. Verancz Antal esztergomi érsek, k. helytartó.
1573. sept. 1. — 1506. február 4. Rádéczi István egri püspök, k. helytartó.
1582. jan. 19. — 1608. jun. 4. Istvánfy Miklós nádori helytartó.
1586. sept. 24. — 1587. január. 31. Draskovich György kalocsai érsek k. helytartó.
1587. aug. 13. — 1595. nov. 21. Fejérvölgyi István nyitrai püspök, k. helytartó, később esztergomi érsek.
1597. jun. 2. — 1601. sept. 16. Kutasi Janos kalocsai érsek, k. helytartó, később esztergomi érsek.
1602. febr. 8 — 1605. oct. 3. Hetési Pethe Marton kalocsai érsek, k. helytartó.
1606. marc. 21. — jun. 23. Mátyás főherceg, kormányzó.
1607. julius 4. — 1608. jan. 29. Forgács Ferenc nyitrai püspök, k. helytartó, később esztergomi érsek.
1608. marc. 28. — máj. 16. Mátyás főherceg, kormányzó.
1608. nov. 20. — 1609. máj. 5. Illésházy István (V.) nádor k. helytartó.
1609. dec. 10. — 1617. marc. 8. bethlenfalvi gr. Turzó György (I.) nádor, k. h.
1618. maj. 15. — 1621. jun. 20. gr. Forgách Zsigmond (I.) nádor, k. h.
1622. máj. 16. — 1625. máj. 1. bethlenfalvi gr. Turzó Szaniszló (I.) nádor, k. h.

1625. nov. 22. — 1645. nov. 7. galanthai gr. Eszterházy Miklós (X.) nádor, k. h.
1646. sept. 25. — 1648. aug. 6. trakostyányi gr. Draskovich János. (I.) nádor, k. h.
1649. — 1654. febr. erdődi gr. Pálffy Pál (II.) nádor, kir. h.
1655. marc. 15. — 1667. marc. 28. hadadi gr. Vese-lényi Ferenc (I.) nádor. k. h.
- 1667 — 1670. gr. Nádasdy Ferenc országbíróa nádori hivatal üresedése alatt k. h.
1670. oct. 18 — 1681. jun. 13. Szepcsényi György primás k. h.
1681. jun. 13. 1713. marc. 24. galanthai hg. Eszterházy Pál (III.) nádor, k. h.
1714. octob. 14. — 1732. marc. 20. erdődy gr. Pálffy Miklós (XI.) nádor, k. h.
1732. apr. 5. — 1741. jun. 20. Ferenc lotharingiai hg. k. h.
1741. jun. 22. — 1751. marc. 24. erdődi gr. Pálffy János (VII.) nádor k. h.
- 1751 maj. 11. — 1765 octob. 26. gróf Battyányi Lajos (I.) nádor. k. h.
1765. dec. 24. — 1781. Albert szász hg. k. h.
1784. — 1790. nov. 13. Nines nádor
1790. nov. 14. — 1795. jul. 12. Sándor Lipót (I.) ausztriai fhg. nádor, k. h.
1796. nov. 12. — 1847. jan. 13. József (I.) ausztriai fhg, nádor, k. h.
1847. jan. 15. — 1848. István (VI) ausztriai fhg, nádor, k. h.
-

II.

Magyarország országbíráinak korrendileg szerkesztetett névsora.

1. Az Árpádi korszak alatt.

1000. és 1038. között Kujár szent István udvari ispánja.
 1038—1047. Cuntius udvari ispán.
 1048—1854. Geron (I.) "
 1055—1062. Kupán "
 1063—1069. Broccha "
 1070—1080. Pettus "
 1081—1085. Elaus "
 1086—1092. Gyula (I.) "
 1093—1113. Simon (I.) "
 1114—1131. Saar "
 1131—1136. Bucanus " és bihari ispán.
 1137—1139. György (I.) "
 1139—1141. Gyula (II.) "
 1142—1145. Rénald "
 1146—1147. Cadrius "
 1148—1149. Geron (II.) "
 1150—1154. Henrik. (I.) "
 1158—1160. Gereon (III.) "
 1161—1163. Gábor (I.) "
 1164—1172. Lőrinc (I.) "
 1173—1181. Péter (II.) "

- 1182—1184. Charena „ udvari ispán.
 1185—1187. Mogh (I.) „
 1187—1189. Micha (I.) „
 1190—1193. Domonkos (I.) „ és bodrogi ispán.
 1194—1197. Esau „ és csanádi ispán.
 1198—1200. Egyed (I.) „
 1201—1203. Achilles (I.) „ és kevei ispán.
 1203—1205. Gyula (III.) „ és csanádi ispán.
 1205—1206. Smaragd (I.) „ és zonuki ispán.
 1207. Marcell (I.) „ és csanádi ispán.
 1207—1210. Miklós (I.) „ és kevei ispán.
 1211—1212. Marcell (II.) „ és kevei ispán.
 1212 Gyula. (IV.) „ és bácsi ispán.
 1213—1214. Márton (I.) „ és csanádi ispán.
 1215—1217. Lindvai Ochuz „ és fehérvári ispán.
 1218—1221. Gyula (V.) „ és kevei ispán.
 1221. Bank „ és fehérvári ispán.
 1222—1224. Rozgoni Bothez „ és békősi ispán.
 1224—1230. László. (I.) „ és nyitrai és békési
 ispán.
 1231—1232. Benedek (I.) „ és bácsi ispán.
 1233—1234. Pápuh Demeter (I.) és bácsi ispán.
 1234—1235. László (II.) „ és bácsi ispán.
 1236—1239. Gyula (VI.) „ csanádi ispán.
 1239—1242. Endre (I.) „ pozsonyi ispán.
 1242—1244. Demeter (II.) „ fehérvári és moso-
 nyi ispán.
 1245—1248. Guthkeled Ist-
 ván (I.) „ nyitrai ispán.
 1243—1252. Pál (I.) „ csanádi és zalai
 ispán.
 1253—1156. Marczali Henrik (II.) sümegi ispán.
 1256—1262. Róland (I.) „ és valkói ispán.
 1262—1266. Hedervári Lőrinc
 (II.) „ és mosonyi ispán.
 (1263—1264. Baas, István ifjabb király udvari ispánja
 és gömöri ispán. — 1266. Benedek.)

- 1267—1269. Ernő (I.) Ákos nem-
zetségéből udvari ispán és vasmegyei ispán.
(1263. Dénes Béla herceg udvari ispánja)
1270—1272. Hédervári Miklós
(II.) „ és sümegi ispán.
1272 Sándor (I.) „
1273 Máté (I) Csák nemzetsé-
géből „
1273. László (III.) „
1274. Frangepán Miklós (III.) „
1274. Irén (II.) Ákos nemz. „ és szatmári ispán.
1275. Ugrin (I.) Chak nemz. „
1175. Tamás (I.) „ és pozsonyi ispán.
1275. Miklós (V.) „
1276. Mózes (II.) „ és sümegi ispán.
1278. Gyula (VI.) Rátolth nemz. „
1278—1250. István (II.) Gúthke-
led nemz. „ és mosonyi ispán.
1280—1281. Péter (III.) „
1282—1283. Rubinus (I.) „
1234—1289. Demeter (III.) „ és zólyomi ispán.
1287—1289. Dénes (II.) „
1290—1292. Tamás (II.) „ és nyitrai ispán.
1293—1295. Endre (II.) „ és nyitrai ispán.
1295—1297. Opor „
1299—1293—1303. István (III.)
Ákos nemz. „ és sárosi ispán.

—

2. A vegyes házi korszak alatt.

- 1304—1311. Ujlaki Ugrin (II.)
chák nemz. országbíró szeremi főispán.
1311—1313. Lindvai Chák János (I.), „
1313—1324. Lambert (I.) Hunt-
páznán nemz. „ csanádi „
1325—1328. Sándor (II.) „ vasmegyei „

- 1328—1349. Nagymártoni Pál
(II.) országbíró.
- 1349—1353. Széchi Tamás (II.), „ kevei és turóci
főispán.
- 1354—1355. Drugeth Miklós (V.), „
- 1255—1358. Széchi Miklós (VI.), „ turóci „
- 1358—1360. Ujlaki Miklós „ szerémi „
- 1360—1369. Pelsőczy Bubek Ist-
ván (IV.) „ gömöri. „
- 1369—1372. Széchi Miklós (VI.), „ turóci „
1372. Szepesi Jakab (I.), „
- 1372—1393. Czudar Péter (IV.), „ trencsényi, zó-
lyomi és sárosi f.i.
- 1373—1330. Szepesi Jakab (I.), „
- 1380—1384. Széchi Miklós „
(VI.) „ túróczy „
- 1384—1385. Tamás (IV.) „ szentgyörgyi és
bazini gróf.
- 1385—1386. Kapol János (II.), „
- 1386—1392. Pelsőczy Bubek Im-
re (II.) „ lipthói főispán.
- 1392—1395. Kapol János (II.), „
1395. Széchi Simon (II.) „
- 1395—1397. Pásztói János (III.), „
- 1397—1408. Széchi Frank (I.) „
- 1408—1414. Rozgonyi Simon
(III.) „ sárosi „
- 1414—1423. Perényi Péter (IV.), „ zemplényi „
- 1423—1425. Kompolthi István
(V.) „
- 1425—1434. Palóczy Máté (I.), „ beregi „
- 1435—1439. Bátori István (VI.), „ szatmári és sza-
bolcsi „
- 1439—1440. Korog János (IV.) „
- 1440—1446. Rozgonyi György
(II.) „ pozsonyi „
- 1446—1470. Palóczy László (IV.), „
- 1470—1471. Rozgonyi János (V.), „

- 1471—1493. Bátori Ist. (VII.) országbíró.
 1493—1494. Kinisi Pál. (III.) „ temesi főispán
 1494—1500. Geréb Péter (V.) „
 1500—1517. Péter (VI.) „ sz. györgyi és ba-
 zini gróf, erdélyi vajda.
 1518—1524. Ujlaki Lőrinc (III.) „ herceg.
 1524—1525. Ákos házi Sárkány
 Ambrus (I.) „ zalai főispán.
 1522—1526. Dragfi János (VI.) „ közép-szolnoki és
 krasznai főispán.

3. Az ausztriai korszak alatt.

1527. nov. 9. — 1543. jan. 25. Betlenfalvi Turzó
 Elek (I.) országbíró.
 (1530—1539. Martonosi Pösthényi György Zápolya
 János országbírája.)
 1543—1554. Nádasdi Tamás (V.) országbíró.
 1554. jun. 1. — 1566. nov. Bátori
 Endre (III.) „ lipthói főispán.
 1566. nov. 20. — 1567. jun. Peré-
 nyi Gábor (II.) „ abauji „
 1567. jul. 29. — oct. 18. Ország
 Kristóf „ nógrádi „
 1567—1568. febr. Bánfi István
 (VIII.) „ zalai „
 1568. marc. 3. — 1584. dec. Bátori
 Miklós (VIII.) „ szatmári, szabol-
 csi és sümegi „
 1585—1586. sept. 15. Nincs országbíró.
 1586. sept. 16. — 1605. jul. 25. Bátori
 István. (IX.) „ szatmári és sza-
 bolcsi „
 1606. jul. 15. — 1608. Forgách
 Zsigmond (I.) „ nógrádi „
 1608. dec. 1. — 1609. Druget Bá-

- lint (I.) országbíró, zempléni és mar-
marosi főispán.
1610. jan. 14. — 1618. Forgách
Zsigmond (I.) „ nógrádi főispán.
1618. jul. 2. — 1622. Druget
György (III.) „ zempléni és ungi
főispán.
1622. aug. 4. 1625. Eszterházi
Miklós (IX.) „ zólyomi és beregi
ispán.
1625. nov. 29. — 1631. június 20.
Alagi Menyhért (I.) országbíró, zempléni
főispán.
1631. jul. 24. — 1636. marc. Rá-
kóczi Pál (IV.) „ tornai és sárosi
főispán.
1636. apr. 29. — 1645. Druget
János (VII.) „ zempléni és ungi
főispán.
1646. febr. 6. — 1649. Pálffy Pál
(V.) „ pozsonyi főispán.
1649. octóber 23. — 1655. Csáki
László (V.) „ zólyomi és komá-
romi főispán.
1655. jun. 29. — 1670. Nádasdi
Ferenc (II.) „vasmegyei főispán.
1670. oct. 18. — 1681. jun. For-
gách Ádám (I.) „ nógrádi és borso-
di főispán.
1681. dec. 27. — 1687. Drasko-
vich Miklós (X.) „
1687. apr. 22. — 1700. jan. Csá-
ki István (X.) „ szepesi főispán.
1700. marc. 13. — 1703. september
Battyányi Ádám (II.) „ vasmegyei „
- 1704 — 1713. január Erdődi
György (IV.) „

1713. jan. 6. — 1714. Pálffy Mik-
lós (XI.) országbíró pozsonyi főispán.
1714. oct. 15. — 1731. marcius 29.
Kohári István (XI.) „ honti „
1731. oct. 5. — 1741. jun. 22. Pál-
ffy János (VIII.) „ pozsonyi „
1741. jun. 22. — 1748. Eszter-
házi József (I.) „ komáromi „
1748. máj. 13. — 1759. Erdődi
György (V.) „ varasdi és barsi
főispán.
1759. aug. 21. — 1765. Illéshá-
zy József (II.) „ lipcsei és trencséni
főispán.
1765. apr. 27. — 1773. Pálffy
Miklós (XII.) „ pozsonyi főispán.
1773. febr. 15. — 1783. aug. 14.
Fekete György (VI.) „ aradi „
1783. aug. 14. — 1786. decem. 11.
Csáki János (IX.) „ szepesi „
1786. dec. 21. — 1787. decemb. 17.
Niczky Kristóf (II.) „ tornai „
1787. dec. 17. — 1788. decemb. 17. Nincs ország-
bíró.
1788. dec. 18. — 1795. jul. 21. Zi-
chi Károly (I.) „ győri főispány.
1795. jul. 20. — 1802. apr. 15. Vég
Péter (VII.) „ baranyai „
1802. april 16. — 1806. sept. 18.
Szentiványi Ferenc
(III.) „ sárosi „
1806. sept. 18. — 1825. marc. 18.
Ürményi József (III.) „ fehértolnai „
1825. marc. 18. — 1827. február 27.
Brunsztat József (IV.) „
1828. jan. 2. — 1839. Cziráki
Antal (I.) „

- 7839—1848. Majláth György
(VII.) országbíró.
1848—1860. Nincs országbíró.
1860. octób. 20. — 1863. apr. 18.
gr. Apponyi György (VIII.) „
1863. apr. 18. gr. Andrásy György
(IX.) „

1783. aug. 15. — 1848. Máj 14. György (VII)
 1848. máj 15. — 1860. Nincs ország-
 1860. okt. 30. — 1863. apr. 18. Kőrös (XIV) György (VII)
 1863. apr. 18. — 1868. György (VII)
 1868. jún. 22. — 1870. Esterházy József (I)
 1870. máj 13. — 1873. Erdődy György (V)
 1873. aug. 21. — 1885. Illésházy József (II)
 1885. apr. 27. — 1888. Pálffy Miklós (XII)
 1888. febr. 15. — 1893. aug. 14. Fekete György (VI)
 1893. aug. 14. — 1896. decem. 11. Csáki János (X)
 1896. dec. 11. — 1897. decem. 17. Nieszky Krisztof (II)
 1897. dec. 17. — 1898. decem. 17. Nincs ország-
 1898. dec. 17. — 1902. jún. 21. Zich Károly (I)
 1902. jún. 20. — 1902. apr. 15. Vég Páter (VII)
 1902. apr. 16. — 1906. sept. 18. Szentiványi Ferenc (II)
 1906. sept. 18. — 1925. márc. 18. Ormányi József (III)
 1925. márc. 18. — 1935. február 27. Braunszvik József (IV)
 1935. jan. 2. — 1939. Császár Antal (I)

TARTALOM.

Előszó	Lap. 1.
A „nádorispán“ elnevezés eredete	7.
A nádori hivatal eredete	18.
A nádor ispáni hivatal hatásköre 1. szent Istvántól az arany bul- lágig	32.
A nádorispáni hivatal hatásköre 2. az aranybullától az 1486-iki törvéncikkekig	59.
A nádorispáni hivatal hatásköre az 1486-iki törvéncikkektől napjainkig	85.
A nádori hivatal betöltése	112
A z o r s z á g b í r ó i h i v a t a l	
Az országbírói hivatal elnevezései és eredete	130.
Az országbírói hivatal hatásköre 1. az árpádok alatt	134.
Az országbírói hivatal hatásköre 2. az árpádok kihaltától napja- inkig	144.
F ü g g e l é k.	
Magyarország nádorai és k. helytartóinak korrendileg szerkesz- tett névsora	155.
Magyarország országbiráinak korrendileg szerkesztett névsora.	166.

Pfeifer Ferdinánd

nemzeti könyvkereskedésében Pesten,

Szervitater sarkán, a „fehér hajó“-val szemben megjelentek továbbá:

Frankl Vilmos, A magyar nemzet műveltségi állásának vázlata az első fejedelmek korában, és a kereszténység behozatalának története. A magy. tud. Akademia történettudományi osztályának jutalmával koszorúzott pályamű. Ára 2 fl.

Montalembert, magyar Szent Erzsébet története. A francia eredetiből fordította a pesti növendékpapság magyaregyház irodalmi iskolája. Ára.

Jászay P. a magyar nemzet napjai, a legrégibb időtől az arany bul-
laig. Ára 4 fl. 20 kr.

Gr. Teleki J. Hunyadiak kora Magyarországon I. — V. X. XI. XII.
kötet; mindegyik köt. ára 3 fl. 50 kr.

Napló Jegyzések. Inczédi Pál, Késmárki névtelen, Szakál F. és Vi-
zaknai Briceius Gy. naplója 1660—1718. Kiadják: Szabó K. és Szilágyi S.
Ára 1 fl. —

Rejtelmes levelek I. Rákóczy György korából megfejtette és közli:
Dr. Ötvös Ágoston. Ára. 1 fl. 40 kr.

Szilágyi S., a Rákóczy család a XVII-ik században s a XVIII-ik elején.
Ára. 40 kr.

Récsi E. Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fennál-
lott Ára. 3 fl. 40 kr.

Magyar királyok arcképesarnoka. Első lap: Árpádházi királyok,
23 arckép. Kőre rajzolta Maszák H. Ára. 4 ft. — Második lap: Vegyes ha-
zakbéli királyok. 13 arckép. Kőre rajzolta Szemlér M. Ára 4 ft.

Szent István előtti magyar fejedelmek és vezérek. Kőre Rajzolta
Grimm R. Ára. 4 fl.

A Rákóczi család. 9 arckép, kőre rajzolta Szemlér Mihály. Ára. 2 fl.

A magyar szabadság vértanúi 1671-ben. 5 arckép, kőre rajzolta
Grimm R. Ára 2 fl. —

A Hunyadi család. 7 arckép, kőre rajzolta Grimm R. Ára. 2 fl.

Sárváry Béla. történelmi viszhangok élet, jellem és korrajzokban; 4
arcképpel, Ára 2 fl.

 Kiegészítés Petőfi Sándor összes műveihez!

PETŐFI SÁNDOR VEGYES MŰVEI.

1838—1849. kiadta Gyulai P. 3 vastag kötet.

Ára 4 fl. 50 kr.

Finom angol vászonkötésben is kapható.